

BOEKBESPREKING

„Over het Westers Marxisme” van Perry Anderson

Voor zover mij bekend is "Over het Westers Marxisme" het eerste werk van de Engelse marxist Perry Anderson dat in 't Nederlands verschijnt. De franskundige lezer beschikt reeds over meerdere boeken en bijdragen van zijn hand. Hierover dadelijk meer. Op korte termijn slaagde P.A. er in een veel geciteerd en besproken denker te worden. Zo schrijft Siep Stuurman in zijn werk "Kapitalisme en burgerlijke staat" (SUA 1978, p. 14) over hem :

"Voor het algemeen begrijpen van het historisch materialisme is tenslotte het werk van marxistische historici erg wezenlijk geweest (vooral van Engelse marxisten, die in Nederland nog steeds weinig bekendheid genieten; Andersons studies over het Absolutisme...)"

Jef Turf vermeldt hem in zijn in 1977 verschenen werk (Standaard Uitgeverij : Een politieke identiteit voor kommunisten, p. 70).

"Over het Westers Marxisme" verscheen eerst in 1976 in New Left Books onder de titel "Consertations on Western Marxism". Nadien in 't Frans bij Maspero. De Nederlandse vertaling van Henne van der Kooy is getrouw, voor zover we konden oordelen. Noten staan achteraan i.p.v. onderaan de tekst. In te-

genstelling tot het origineel ontbreekt een namenindex. Het boek telt slechts 138 bladzijden maar bevat in die eerder beperkte ruimte een merkwaardige hoeveelheid inzicht. P.A. is hiermee niet aan zijn proefstuk. Wij leerden hem kennen doorheen "Passages from Antiquity to Feudalism" (New Left Books '74, 304 p.) en "Lineages of the Absolutist States" (New Left Books '74, 573 p.). Magistrale werken, ook bij Maspero verschenen.

In het eerste boek wordt de produktiewijze van de slavernij onderzocht en wordt de vergelijking gemaakt tussen de Griekse, de Hellenistische en de Romeinse maatschappij. Verder worden de oorzaken onderzocht van het verdwijnen van het Romeinse Rijk; tenslotte wordt de feodale produktiewijze bestudeerd en haar evolutie in verschillende West-Europese landen (Engeland, Italië, Duitsland, Spanje). Ook komen de Skandinavische landen aan bod, evenals Oost-Europa en Byzantium.

In het tweede werk wordt de algemene structuur van het Absolutisme ontleed, met detailstudie van een aantal landen, met inbegrip van het Ottomaanse Rijk. Afzonderlijk wordt nog de Aziatische produktiewijze en het Japans feodalisme onder de loep genomen. Alles samen een indrukwekkende originele en boeiend geschreven studie. Illustreer en we dit door middel van enkele citaten.

Over het ontstaan van de vrijheid in Griekenland : "De karakteristieke gepolariseerde benadering van vrijheid en slavendom, die ten gronde lag van de steden in het klassieke Griekse tijdperk, was dus fundamenteel afwezig in Alexandrië"
(Passage from Antiquity to Feudalism, p. 51)

Over eigendom in Rome : "De grote, doorslaggevende verwezenlijking van de nieuwe Romeinse wetgeving was derhalve haar uitvinding van het begrip "absolute eigendom" - dominium ex jure Quiritium. Geen enkel vroeger stelsel had ooit het begrip van een onbepaald privébezit gekend : de eigendom in Griekenland, Perzië of Egypte was altijd "relatief", of anders gezegd afhankelijk van hogere of zijdelingse rechten van andere autoriteiten of partijen, of van verplichtingen tegenover hen" (op.cit. p. 66).

P.A. schrijft zo knap dat hij nog boeiend overkomt wanneer hij algemeen erkende feiten en samenhangen herhaalt. Hij is tegelijkertijd én analyserend, met een feeling voor zinvolle details, én syntetiserend, met daarbij een scherpe zin voor tegenstellingen. Ziehier een typisch voorbeeld (Lineages of the Absolutist States, p. 195).

"De Absolutistische Staat in het Westen was het hernieuwd opgestelde politieke apparaat van een feodale klasse die de wijziging van de verhoudingen had aanvaard. Hij betekende een compensatie voor de verdwijning van het slavendom, in de kontekst van een groeiende stedelijke economie die ze niet volledig onder controle had en waaraan ze zich moest aanpassen.

De Absolutistische Staat in het Oosten daarentegen was de repressieve machine van een feodale klasse die pas te voorschijn was gekomen uit de traditionele gemeentelijke vrijheden van de armen. Het was een instrument ter konsolidatie van het slavendom in een omgeving ontgaan van autonoom stedelijk leven of van weerstand". Dit leidt tot volgend besluit (op.cit. p. 431); "Het ontstaan van een multilaterale politieke orde, als één enkel terrein van competitie en konflikt tussen rivaliserende staten, was dus zelf zowel oorzaak als ge-

volg van de veralgemening van het Absolutisme in Europa. De uitbouw van dit internationaal systeem, beginnende vanaf Westfalië, maakte uiteraard de beide helften van het kontinent niet homogeen. Integendeel volgden de Absolutistische Staten in West- en Oost-Europa, die van bij de aanvang verschillende historische ontwikkelingen vertoonden, verschillende banen naar hun respektievelijke eindpunten.

Vermelden we nog twee belangrijke artikels van P.A.. Vooreerst "Composantes de la culture bourgeoise nationale" (Partisans n° 58, 1971, eerst verschenen in New Left Review) en "The antinomies of Antonio Gramsci" (New Left Review n° 100) vertaald bij Maspero.

Het eerste artikel doet bij ons de vraag rijzen wanneer we over ons Vlaams kultureel leven over een dergelijke studie zullen kunnen beschikken.

Op niet meer dan 50 bladzijden krijgt men een samenhangend en structureel beeld van de Europese kultuurwereld in de 20e eeuw (voor de daaraan voorafgaande periode zie Tom Nairn "The decline of the British State", New Left Review (101-102)). In grote lijnen samengevat luidt de hoofdredenering als volgt. Groot-Brittannië - als enig land tussen de voornaamse westerse maatschappijen - heeft nooit een klassieke sociologie opgeleverd. De reden hiervan is dat de sociologie, die het burgerlijk antwoord was op de totalisatie van de 19e eeuw (het marxisme) overbodig was wegens het ontbreken van een revolutionaire attractieve arbeiderspool. De Britse kultuur werd dus gekenmerkt door het ontbreken van een centrum, door een leegte.

Vervolgens speelde Groot-Brittannië, na W.O. I, de rol van een rustig eiland, ver weg van

alle grote tumult. Het werd daar ook de uitverkoren plaats van de witte emigratie. Deze bepaalde het gezicht van de Britse cultuur (Wittgenstein, Popper, Namier, Grombrich e.a.). In dit interessant algemeen kader wordt dan de inhoud (of beter het gebrek aan inhoud) van de Britse filosofie, politieke theorie, geschiedenis, economie, psychologie, esthetika, psycho-analyse, antropologie en literaire kritieke onderzocht, om tot het volgende besluit te komen (op.cit. p. 108) :

"De leegte in het centrum van deze cultuur gaf aanleiding tot een pseudo-centrum - het tijdeloze ego waarvan de gedaanteverwisselingen zich hebben gemanifesteerd in deze studie, in de opeenvolgende disciplines. Omdat de sociologie, of zelfs alleen maar het marxisme, afwezig was heeft het psychologie de bovenhand gehaald... De verstikking die volgt op zulk een cultureel bestand, zijn stilzwijgende en bestendige steun voor het sociale status quo, zijn doodelijk. De Britse cultuur, zoals ze nu is gegroeid, is een uiterst schadelijke en verstikkende kracht die elke ontwikkeling van een revolutionaire uiterste linkerzijde belemmert.

Ze ontnemt uiterstlinks letterlijk elke bron van begrippen en categorieën nodig voor de analyse van haar eigen samenleving en bijgevolg voor het verwezenlijken van een voorafgaande voorwaarde om die samenleving te veranderen. De geschiedenis heeft die knoop gelegd; alleen de geschiedenis zal hem doorhakken".

In het artikel "The antinomies of A. Gramsci" onderwerpt P.A. het begrip hegemonie en de rol van "de vertegenwoordigende staat" aan een grondig onderzoek. Hij werkt hierbij met het Althusseriaans begrippenapparaat : "Verwijzend naar Gramsci's originele probleemstelling wordt de normale structuur

van de politieke macht in burgerlijk-demokratische staten uiteindelijk gelijktijdig en ondeelbaar overheerst door cultuur en bepaald door dwang." (op.cit. 42).

Dit artikel biedt een stevig geargumenteerde studie over de theorieën van Staat en Revolutie, van Kautsky, Bordiga, Gramsci, Luxemburg, Althusser, Croce, Trotsky e.a. Merken we hierbij op dat in deze studie, evenals in het nu te bespreken boek, de trotskystische sympathieën van de schrijver duidelijk tot uiting komen.

Het werk "Over het Westers Marxisme" is, zoals alle geschriften van P.A., zeer aanbevelenswaardige lectuur. Jammer bestaat er geen evenwaardige studie over het Oost-Europees marxisme (Wetter en Bochensky zijn kwaadaardige kabouters naast P.A.). Het bevat een goede karakterisering van de verschillende generaties marxistische denkers en revolutionairen, met als de vierde generatie diegenen die hij de specifiek westerse marxisten noemt (Lukacs, Korsch, Gramsci, Benjamin, Horkheimer, Della Volpe, Marcuse, Lefëbvre, Adorno, Sartre, Goldmann, Althusser, Colletti), en met de aankondiging van de vijfde generatie.

Typisch is de volgende uitspraak :

"Alles wat er gezegd kan worden is dat als de massa's zelf spreken, theoretici - van het soort dat het westen vijftig jaar lang heeft voortgebracht - er noodzakelijkerwijze het zwijgen toe zullen doen." (op.cit. p. 108).

De hoofdtesis van P.A. luidt als volgt : het typische westers marxisme is kunnen opkomen omdat in de rest van Europa, buiten de USSR, de arbeidersklasse een nederlaag geleden heeft. Komt daarbij nog de verantwoordelijkheid van het stalinisme. Dit

leidde tot de verschuiving van economische en politieke interesse naar filosofische, van partijideologen naar de universitaire sektor, tot meer belangstelling voor de methode op zichzelf, waardoor het taalgebruik meer hermetisch werd, tot het zoeken van fundamenteën bij denkers vóór Marx, enz. Voeg daarbij nog het gebrek aan internationaal contact tussen deze denkers. Hierbij kwamen nieuwe thema's op de voorgrond, o.a. de kunst (bij allen), hegemonie, de verhouding van de mens tot de natuur, de ideologie. P.A. heeft zelf hierover volgende samenvatting gegeven :

"De trekken die het Westers marxisme als een afzonderlijke traditie kenmerken, kunnen nu worden samengevat. Geboren uit het mislukken van proletarische revoluties in de hoogontwikkelde zones van het Europese kapitalisme na de Eerste Wereldoorlog, ontwikkelde het zich in een steeds dieper wordende kloof tussen socialistische theorie en praktijk van de arbeidersklasse. De kloof tussen de twee, in eerste instantie veroorzaakt door het isolement dat het imperialisme de Sovjetstaat oplegde, werd institutioneel verwijd en gefixeerd door de bureaucratisering van de Sovjetunie en van de Komintern onder Stalin. Voor de exponenten van het nieuwe marxisme dat in het Westen opkwam was de officiële kommunistische beweging de enige werkelijke belichaming van de internationale arbeidersklasse die iets voor hen te betekenen had - of ze er nu in opgingen, zich ermee verbonden voelden of haar afwezen. De aan het karakter van de kommunistische partijen van dit tijdperk eigen structurele scheiding van theorie en praktijk sloot werk van tegelijk politieke en intellektuele aard - zoals dat het klassieke marxisme kenmerkte - uit. Resultaat was het zich afzonderen van theoretici in universiteiten, ver van het leven

van het proletariaat in hun eigen land, en het zich vernauwen van de theorie, weg van de economie en de politiek, in de filosofie. Deze specialisering ging gepaard met een steeds minder begrijpelijk worden van de taal, met technische barrières waarvan de hoogte recht evenredig was met de afstand die haar van de massa's scheidde. Zij ging ook gepaard aan een dalend niveau van internationale kennis en van internationale communicatie tussen theoretici. Het verlies van ieder dynamisch contact met de praktijk van de arbeidersklasse deed de marxistische theorie nu wegen in de richting van de kontemporeine niet-marxistische en idealistische denksystemen, waarmee het zich nu in een nauwe, zij het kontradiktieve, symbiose ontwikkelde. Tegelijkertijd leidde het zich vernauwen van de kring van theoretici tot een kring van vakfilosofen, gepaard aan de ontdekking van Marx' eigen vroege geschriften, tot een algemeen zoeken naar intellectuele afstammingslijnen voor het marxisme in het eraan voorafgaande Europese filosofische denken, en tot een herinterpreteren van het historisch materialisme in het licht ervan. De gevolgen van dit patroon waren drieledig. Ten eerste was er een duidelijk overwicht van epistemologisch werk, voornamelijk gericht op methodeproblemen. Ten tweede werd het belangrijkste inhoudelijke gebied waarop inderdaad deze methode werd toegepast de estetica - of de kulturele bovenbouw in algemenere zin. Tenslotte vertoonden de belangrijkste nieuwe aanzetten buiten dit gebied, waarin nieuwe, in het klassieke marxisme afwezige thema's werden ontwikkeld - meestal op spekulatieve wijze - een consistent pessimisme. Methode als onvermogen, kunst als troost, pessimisme als berusting : het is niet moeilijk elementen van dit alles te onderscheiden in het voorkomen van het Westers marxisme. Want de eerste determinant van deze traditie was haar door nederlaag gevormd zijn

- de lange decennia van inzinking en stagnatie, in veel gevallen afschuwelijk in welk historisch perspectief ook bezien, die de Westerse arbeidersklasse na 1920 had doorgemaakt.

Toch kan hiertoe de traditie als geheel niet worden gereduceerd. Ondanks alles bleven de belangrijkste denkers ervan immuun voor het reformisme." (P.A. - Over het Westers Marxisme, p. 94-96).

P.A. onderzocht tenslotte de trotskystische stroming die de uitzondering zou gevormd hebben op de vervreemding tussen theorie en praktijk.

Dit is echter in flagrante tegenstelling met de beide voorbeelden die hij zelf geeft.

Over Isaac Deutscher : "Aan de vooravond van de tweede wereldoorlog verwierp hij Trotsky's besluit een vierde internationale te organiseren, gaf de poging op een politieke eenheid van theorie en praktijk in stand te houden waarvan hij meende dat zij onmogelijk was, en emigreerde naar Engeland." (Op.cit., p. 101).

Over Roman Rosdolski : "Na zijn bevrijding in 1945 emigreerde hij naar de USA waar hij... zijn direkte politieke activiteit opgaf." (Op.cit. p. 101).

Sympatiek is het nawoord van "Over het Westers Marxisme", waarin de schrijver met zichzelf afrekenet : "Het betoog waarmee de hierboven afgedrukte tekst besluit vraagt bepaalde reserves. Want er ontbreken enkele onmisbare kwalificeringen en onderscheiden aan zonder dewelke de logika ervan in laatste instantie een reduktionistische is. De apokalyptische toon waarin het is gesteld is op zichzelf al een veeg teken van met .telligheid ontweken of genegeerde moeilijkheden." (Op.cit., p. 109).

Terwijl hij in zijn ganse werk voortdurend wees op de misvormingen die noodzakelijkerwijze ontstaan wanneer theorie en praktijk

niet verbonden zijn, eindigt hij met de opmerking "Er zal zo altijd een inherente schizofrenetische verhouding blijven tussen kennis en aktie, theorie en praktijk, voor iedere mogelijke historische wetenschap" (op.cit. p. 110).

Dit laatste hoofdstuk is veruit het moeilijkste. De intellektuele eerlijkheid, het bewustzijn van de onvoltooidheid van het onderzoek dwingen eerbied af. De schrijver benadert onbevangen de noodzaak elk deel van de geschiedenis van het marxisme, met inbegrip van Marx en Engels, bij een kritisch onderzoek te betrekken. Zijn grootste aandacht gaat hierbij naar de relatie tussen wetenschap, politiek, theorie en praktijk die op een komplekse, dialektische wijze moet benaderd worden.

De vraag is in hoeverre dit zijn centrale stelling omtrent het Westers marxisme, dat praktijk en theorie niet samenvallen, niet in de grond boort. Men voelt duidelijk dat P.A. met zichzelf en met het Marxisme niet klaar is en voor zijn lezers nog iets in petto heeft.

Het werk vertoont zonder twijfel een reeks zwakkere punten, waar Richard D. Wolff ("Western Marxism" Monthly Review, september '78) reeds op gewezen heeft.

Zo kan men vragen stellen omtrent de selectielogika : waarom worden er praktisch geen Britse marxisten vernoemd ? (bvb. : M. Dobb, C. Caudwell, M. Cornforth, E. Hobsbawm, C. Hill, A. Williams, e.a.). Zijn aandacht gaat dus vooral naar een kontinentaal Westers marxisme. Waarom Korsch wél, maar Politzer, Varga, Brecht en Reich niet ? Deze selectie ondermijnt sommige van zijn stellingen, gezien vele van deze theoretici wél georganiseerd contact hadden met de arbeidersklasse. Voegen we daar nog de vaststelling aan toe dat reeds vroeger het grootste

deel van het marxistisch werk tot stand kwam in een revolutionair neergaande periode (met name het werk van Marx en Engels zélf na 1848).

De eenheid van theorie en praktijk is complexer dan P.A. het stelt in het centrale deel van zijn werk.

Het is eigenaardig dat iemand die zo genuanceerd denkt als P.A. bij zijn analyse van het Westers marxisme schijnt te vervallen in een overgesimplificeerde voorstelling van de relatie tussen de maatschappij en het denkwerk van die maatschappij.

De vooropgestelde verschuiving van de economie naar de filosofie kan maar geloofwaardig gemaakt worden door het verzwijgen van vele economen (én historici), zoals Dobb, Lange, Baran, Sweezy, Varga, Bettelheim, Godelier, Kalecki, Hill, Hobsbawm, Thompson, Soboul.

Ook op cultureel gebied worden figuren verzwegen zoals Habermas, B. Balazs, Caudwell, Max Raphael, E. Bloch, Thompson, B. Brecht, A. Hauser, Fox. Velen hiervan stonden ook in verbinding met de arbeidersklasse.

De nadruk die gelegd wordt op het deformerende effect van de verschuiving van de economie naar de filosofie verraadt ergens bij Perry Anderson een "vulgaire" opvatting van de verhouding tussen basis en superstructuur : economie is belangrijk, filosofie en cultuur minder.

De selectie door Perry Anderson geeft een eigenaardige indruk. Een wetenschapsmens heeft natuurlijk het recht en de plicht tot selectie. Maar selekteren in functie van te bewijzen thesen is niet meer aanvaardbaar. Waarom geen woord omtrent de eenheid van theorie en praktijk van het VIIe Kongres van de Kommunistische Internationale ? Of is

dat voor Perry Anderson geen marxistische theorie en praktijk ? Of was het westen er wellicht niet bij betrokken ? Was dat soms geen internationaal debat, in begrijpelijke bewoordingen, met de nadruk op de politieke inhoud en niet op de methode, waar ekonomie en politiek aan bod kwamen, niet bij monde van universiteitsprofessoren, maar wel van partijgebonden en arbeidsgebonden ideologen ?

De fundamentele fout van Perry Anderson meen ik te vinden in zijn besluit, waarin hij zijn opvattingen het duidelijkste verwoordt, in al hun zwakte :

"Revolutionaire theorie kan in betrekkelijk isolement bedreven worden - Marx in het British Museum, Lenin in het naar de oorlog toelevende Zürich : maar zij kan alleen een juiste en definitieve vorm vinden als 'zij verbonden is met de collectieve strijd van de arbeidersklasse zelf. Alleen maar formeel lidmaatschap van een partijorganisatie, zoals ons dat uit de recente geschiedenis vertrouwd is, volstaat niet om een dergelijke verbondenheid op te leveren : nodig is een nauwe samenhang met de praktijk van het proletariaat. Ook militant actief zijn in een kleine revolutionaire groep is niet genoeg : er moet een aansluiting zijn bij de werkelijke massa's. Andersom is aansluiting op een massabeweging ook niet genoeg, want deze kan reformistisch zijn : alleen wanneer de massa's zelf revolutionair zijn kan de theorie haar eminente roeping vervullen. Deze vijf voorwaarden voor het met succes nastreven van het marxisme zijn sinds de Tweede Wereldoorlog nergens in de ontwikkelde kapitalistische wereld verenigd geweest. De vooruitzichten dat zij opnieuw naar voren zullen komen nemen nu echter eindelijk toe. Als er een werkelijk revolutionaire beweging geboren wordt in een volwassen arbeidersklasse, zal de 'definitieve

vorm' van de theorie geen exact precedent hebben."

Dat is het knooppunt van Perry Andersons geschiedenis- en marxistische opvatting.

Men kan zich afvragen hoe een dergelijk eminent ontleder van de formele kenmerken van het marxisme er een dergelijke dode redenering kan op nahouden over de "ziel" ervan.

Wat betekent eigenlijk een "werkelijk revolutionaire beweging", een "volwassen arbeidersklasse", een "definitieve vorm van de theorie" ?

Dit lijkt erg op het her-formuleren van de plotse grote dag waarop alles zal veranderen. Alsof het marxisme op dat éne moment zijn verwezenlijking zal vinden, en niet in de dagelijkse strijd gevormd wordt, rond de konkrete problemen van een volk.

Perry Anderson vertrekt ergens van de stelling : er zijn enkele revolutionaire momenten geweest en zo zal er nog een plaatsvinden. Dus zijn de revolutionaire toestanden, geschikt voor een revolutionaire theorie, eerder zeldzaam. Buiten deze perioden overheerst het reformisme en de theorie die daaraan beantwoordt, gereformeerd of gedeformeerd.

Terloops weze opgemerkt dat Perry Anderson, waarvan het denken toch de komplekse realiteit tracht te vatten, zich laat verleiden tot een zeer eenvoudige relatie tussen de samenleving en het denken erover.

Het essentiële is dat hij revolutie verwacht met zekere uitzonderlijke momenten ervan. De revolutionaire overgang van het kapitalisme naar het socialisme is echter een langdurig proces waarvan elke etappe wordt

bepaald door de politieke krachtsverhoudingen, die op hun beurt afhangen van de ontwikkelingsmogelijkheden van het kapitalisme en zijn tegenstrevers. In dit proces kunnen sommige strijdfazen meer of minder actief-revolutionair zijn..

Op die manier dient men de revolutionaire dynamiek, ook in West-Europa, te ontleden, samen met de theoretische bewerking ervan, diè er op één of andere wijze door wordt beïnvloed. Perry Anderson zit met een abstract model van revolutie in zijn hoofd : op moment x ontstaat er een werkelijk revolutionaire beweging van een volwassen arbeidersklasse, samen met een definitieve vorm van de theorie. Op basis van welke norm ?

Van een abstracte norm, volgens dewelke hij het westerse marxisme beoordeelt.

In werkelijkheid bestaat er slechts één norm om het revolutionair karakter van een activiteit te bepalen : de arbeidersklasse zélf, onze arbeidersklasse, in casu de westeuropese.

En deze westeuropese arbeidersklasse was en is revolutionair, weliswaar ongelijkmatig, maar op haar manier. Wat ze nodig had waren politieke organisatoren die deze norm hanteerden, dat vertolkten, evenals theoretici die daarin slaagden.

Deze revolutionaire praktijk en theorie moest dus opgebouwd worden en wordt opgebouwd dag na dag, strijd na strijd, en niet op het moment van de verwezenlijkte goddelijke Drieëenheid : revolutionaire beweging-volwassen arbeidersklasse-definitieve theorie.

Deze vaststelling is ook voor de kommunistische partijen betrekkelijk nieuw. De westeuropese revolutionaire arbeiderspartijen

hebben inderdaad lang gefaald in het aanwenden van die norm, en zochten deze integendeel buiten hun werkingsgebied.

De vervormde reactie van een aantal linkse denkers zou dus minder toe te schrijven zijn aan het overwicht van een niet-revolutionaire ingesteldheid bij de westeuropese arbeidersklasse zelf, dan in de afwezigheid gedurende een geruime tijd, van een politiek juiste lijn bij de westeuropese kommunistische partijen. Voegen we daaraan toe dat deze lijn ook elders niet te vinden was, en ten tweede dat op momenten dat de eenheid tussen praktijk en theorie wel bestond, zoals rond het VIIe Kongres van de Kommunistische Internationale, er een politieke én intellektuele heropleving vast te stellen viel.

Miel DEWILDE